

บทบาทผู้นำกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี
 ผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ อำเภอบางแพะ จังหวัดราชบุรี
 The Roles of the Elderly Group Leaders in Rural Community:
 A Case study of the Elderly in Hua-po Sub-District,
 Bangpae District, Rajburi Province

โดย

โฆษิต ไชยประสิทธิ์
 Mr. Khosit Chaiprasit



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา
 สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2546

ISBN 974-368-129-9

อภินันทนาการ

๓ ส.ย. ๒๕๔๖

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

วิทยานิพนธ์

ของ

นายโฆษิต ไทยประสิทธิ์

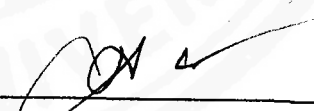
เรื่อง

บทบาทผู้นำกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี
ผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

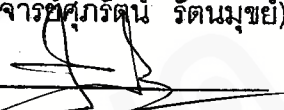
ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา

เมื่อ วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2546

ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์


(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภรัตน์ รัตนมุขย์)

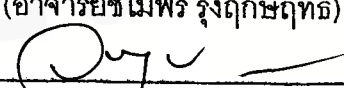
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์


(อาจารย์ ดร.สุรพล จรรยากุล)

กรรมการวิทยานิพนธ์


(อาจารย์ชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์)

ผู้อำนวยการสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร


(รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ นีร์ฤกษ์)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง "บทบาทผู้นำกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทของผู้สูงอายุที่มีต่อชุมชนชนบท และศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทของผู้สูงอายุที่มีต่อชุมชน

ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบทบาทต่อชุมชนในด้านต่างๆ จำนวน 8 กรณีศึกษา กลุ่มที่สอง คือกลุ่มผู้ให้การสนับสนุนบทบาทแก่ผู้สูงอายุ ได้แก่กลุ่มวิชาชีพ ผู้นำในชุมชน ผู้ร่วมงานกับผู้สูงอายุ จำนวน 8 คน เพื่อรวบรวมความคิดเห็น และรูปแบบการให้การสนับสนุนแก่ผู้สูงอายุให้มีบทบาทต่อชุมชน โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับแนวคำถาม การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการจำแนกและจัดหมวดหมู่ โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลในลักษณะของการพรรณนา ข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1.บทบาทผู้สูงอายุในระดับครอบครัว ผู้สูงอายุมีบทบาท และมีหน้าที่ต่อครอบครัวในหลายด้าน เช่นการดูแลบ้านให้เรียบร้อย การช่วยเหลืองานภายในบ้านเล็กน้อย การเอาใจใส่ดูแลต่อคู่สมรส การให้คำปรึกษา และเป็นผู้ให้คำแนะนำแก่คนในครอบครัว การลดภาระค่าใช้จ่าย โดยการอาศัยและกินอยู่กันกับสมาชิกในครอบครัว การแบ่งเบาภาระในครอบครัวของผู้สูงอายุ โดยมีการรับรู้ด้วยตนเองว่าจะต้องสามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้โดยไม่เป็นภาระแก่คนในครอบครัว

2.บทบาทผู้สูงอายุในระดับชุมชน ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ และมีความสามารถในการทำงานมาก่อน แสดงบทบาทต่อชุมชนในหลายด้าน ได้แก่บทบาทของผู้สูงอายุที่ต้องอาศัยความสามารถส่วนตัวในการเข้ามามีบทบาท เช่นบทบาทในด้านของศาสนาและพิธีกรรม บทบาทในด้านสาธารณสุขพื้นบ้าน บทบาทที่ต้องอาศัยสถานภาพและตำแหน่งทางสังคม เช่นบทบาทในการช่วยเหลือชุมชน บทบาทในการเป็นผู้นำในองค์กรของชุมชน บทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และบทบาทในด้านการเมืองท้องถิ่น

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะบทบาทที่มีต่อชุมชนนั้นพบว่า ผู้สูงอายุแสดงบทบาทต่อชุมชนได้เนื่องจากการมีปัจจัยพื้นฐานภายใน ได้แก่ประสบการณ์ และความสามารถในการทำงานตั้งแต่อดีต ปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ปัจจัยด้านตัวบุคคล เช่นอายุ ภาวะสุข

ภาพ สภาพครอบครัว เศรษฐกิจ และการมีรายได้ เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนในระดับที่แตกต่างกัน และปัจจัยเสริมแรง ได้แก่ เครือข่ายทางสังคมของผู้สูงอายุ เช่น ครอบครัวของผู้สูงอายุ กลุ่มวิชาชีพ บุคคลที่ร่วมงาน ผู้นำและองค์กรภายในชุมชน ก็มีส่วนสนับสนุนบทบาทของผู้สูงอายุ กล่าวคือการสนับสนุนทั้งในด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ เงินทุน สิ่งของ แรงงาน และการอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ

การที่ผู้สูงอายุยังมีบทบาทต่อชุมชน จะทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า และได้รับการยอมรับว่าผู้สูงอายุเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสังคม สามารถที่จะนำศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ของตนเองออกมาใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นประโยชน์ทั้งต่อชุมชนและสังคมโดยรวมต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้แบ่งเป็นข้อเสนอแนะต่อผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อบทบาทของตนเองให้มากขึ้น โดยมีทัศนคติที่ดี รู้คุณค่าในตัวเอง สามารถทำประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคมได้ ข้อเสนอแนะต่อชุมชน โดยการปลูกจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชนมีความเคารพ มีกิจกรรมร่วมกันกับผู้สูงอายุ สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสถ่ายทอดประสบการณ์ และความสามารถในการทำงานแก่ส่วนรวม ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐในเชิงนโยบาย โดยการสร้างมาตรการการคุ้มครองทางสังคม ระบบบริการให้เข้าถึงกลุ่มผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส การหาแนวทางการสนับสนุนบทบาทผู้สูงอายุ การให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุในมิติของบทบาทและศักยภาพที่มีอยู่ในตัวผู้สูงอายุ เหล่านี้เป็นต้น

Abstract

This study is qualitative, using an in-depth interview technique in collecting data. There are two groups of key informants. The first consists of eight leaders of the elderly group. The second is composed of the professional personnel, community leaders and the group leaders' colleagues. Content analysis in combination with concepts and theories reviewed were used in analysing the data collected.

The study indicated that the elderly group leaders played several important roles both at family level and at community levels.

At the family level, the elderly 's roles included housekeeping, looking after their spouses and giving advice to the family members. They looked after their own lives as best as they could in order not to be the family 's burden.

At the community level, the elderly with past working experience could make great contributions in various affairs concerning religion, local ceremonies, traditional healing, leadership in community organization, community problem solving as well as local politics.

The study indicated that there are three important factors affecting the elderly 's roles at the community level: (1) predisposing factor i.e. past working experiences and skills; (2) enabling factor i.e. age, health condition, family situation and income; (3) reinforcing factor i.e. social network including their family members, professional personnel, colleagues and local organization leaders.

Involving in community affairs could make the elderly feel highly satisfied as they felt being a part of their potentiality and constructive roles beneficial to the community. Secondly, the community should encourage its members to pay higher respect for the elderly and to give more opportunities for the elderly to perform their higher beneficial social roles. Lastly, the government should improve social security system which is more effective in giving supports and assistance to the disadvantageous elderly and in making the best use of the elderly 's potentiality.

กิตติกรรมประกาศ

"ความสำเร็จใดที่ไม่ได้แลงมาด้วยหยาดเหงื่อและน้ำตา ย่อมไร้ความหมาย" คำกล่าวนี้อาจไม่
เกินความจริงนัก หลายครั้งที่ผู้ศึกษาเกิดความเหน็ดเหนื่อย และท้อแท้ต่อการทำวิทยานิพนธ์ขึ้นนี้
แต่ก็ต้องพยายามและบอกกับตนเองอยู่เสมอว่า ปัญหาและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ต้องข้ามผ่านมันไปให้
ได้จนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้ วิทยานิพนธ์ขึ้นนี้สำเร็จลงไม่ได้ หากไม่ได้ทุกท่านเหล่านี้ช่วยเหลือ

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ ผศ.ศุภรัตน์ รัตนมุขย์ ประธานกรรมการ อ.ชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์
กรรมการจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ กับกำลังใจที่ให้อยู่เสมอว่า "ทุกปัญหาย่อมมีทางแก้ไข"
อ.ดร.สุรพล จรรยากุล กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ แก้ไข ดัด
ตามความคืบหน้าในงานวิจัยขึ้นนี้อย่างเอาใจใส่จนสำเร็จเสร็จสิ้นกระบวนการ คณาจารย์ในสำนัก
บัณฑิตฯทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษา ณ ที่แห่งนี้ โดยเฉพาะ
อ.ดร.ศรีเพ็ญ คุงคเดช ในองค์ความรู้กระบวนการวิจัย แม้ว่าท่านจะจากเราไปไกลแสนไกลก็ตาม
แต่สิ่งดีๆที่อาจารย์มอบให้ยังคงอยู่ในความทรงจำตลอดไป พี่ต้อย พี่ยุทธ และเจ้าหน้าที่ในสบบอ.
ทุกท่าน ที่คอยช่วยเหลือ และแก้ไขในสารพันปัญหาจนสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้สูงอายุในชุมชนหัวโพทุกท่าน ที่ให้ความกรุณาตอบข้อซักถาม และให้ข้อ
มูลแก่งานวิจัยขึ้นนี้แม้ว่าจะมีภาระกิจหน้าที่การงานมากเพียงใด ก็ยินดีที่จะตอบข้อซักถามอย่าง
ไม่เหน็ดเหนื่อย หมอเอ๋อม หมอเอก หมอเจตน์ คุณลุงยนต์ และครอบครัว ที่เชื้อเพื่อสถานที่อยู่
อาศัยขณะที่ได้ทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่ รวมถึงน้ำใจไมตรีที่มากล้นของชาวหัวโพทุกท่านที่ไม่
สามารถกล่าวได้หมดในที่นี้

กัญญาณมิตร พี่เจี๊ยบ(นันทนา) ผู้จุดประกายทางปัญญาและคอยช่วยเหลือ แนะนำ และให้
กำลังใจในยามที่ผู้ศึกษาเริ่มท้อแท้ พี่นิ่ว พี่หนุ่มกับหน้าที่Entertainerแม้ว่าจะเจอวิกฤตหน้าสื่อ
หน้าขวามแคไหนด น้องเกียรติ (ที่เชื้อเพื่อค่อมฯ) เพื่อนๆและพี่ชาวชนบทฯรุ่น 1 "เสือ11ตัว" ทุก
ท่านที่ยังคงเป็นกำลังใจแก่กันอย่างเหนียวแน่นปีกลตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาและตลอดไป

กราบขอบพระคุณคุณแม่ กับการสนับสนุนในทุกๆสิ่งที่ทำให้ผมได้มีวันนี้ "รักแม่ครับ" ครอบครัว
ครัวไชยประสิทธิ์ ครอบครัวก้อนแก้ว ครอบครัวเบญจสุวรรณ์ ที่เป็นเสมือนแรงผลักดันด้านจิตใจ
แก่ผู้ศึกษาในทุกๆเรื่อง หายที่สุดคุณประโยชน์และคุณค่าของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาขออุทิศให้
แต่ดวงวิญญาณคุณพ่อที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และอยากจะทำกับพ่อกว่า "ผมทำสำเร็จแล้วครับ" และ
แต่ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ กับการอยู่อย่างมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีในตัวเอง

ไชยชิต ไชยประสิทธิ์

15 พฤษภาคม 2546

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
กิตติกรรมประกาศ	(4)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญแผนที่	(10)
สารบัญแผนภูมิ	(11)

บทที่	หน้า
1. บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 มูลเหตุจูงใจในการศึกษา	8
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	10
1.4 ขอบเขตในการศึกษา	10
1.6 ข้อจำกัดในการศึกษา	11
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	11
1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	12

2. ทบทวนวรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	13
2.2 แนวคิดการสนับสนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ	25
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	28
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	33
2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	44
2.6 กรอบแนวคิดในการศึกษา	49
3. ระเบียบวิธีวิจัย	50
3.1 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา	50
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	51
3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	53
4. ข้อมูลพื้นฐานของผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ	54
4.1 จำนวนผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ	54
4.2 ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ	55
4.3 ผลการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ	55
4.4 สภาพสังคม และวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ	57
5. ผลการศึกษา	61
5.1 ภูมิหลังผู้สูงอายุ	61

5.2	บทบาทของผู้สูงอายุ	83
5.2.1	บทบาทของผู้สูงอายุในระดับครอบครัว	83
5.2.2	บทบาทของผู้สูงอายุในระดับชุมชน	91
5.3	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทของผู้สูงอายุ	115
5.3.1	ปัจจัยพื้นฐานภายใน	115
5.3.2	ปัจจัยสนับสนุน	119
5.3.3	ปัจจัยเสริมแรง	121
6.	การวิเคราะห์ และอภิปรายผลการศึกษา	131
6.1	ภูมิหลังของผู้สูงอายุ	131
6.2	บทบาทของผู้สูงอายุ	135
6.3	ปัจจัยที่มีผลต่อผู้สูงอายุ	140
6.3.1	ปัจจัยพื้นฐานภายใน	140
6.3.2	ปัจจัยสนับสนุน	142
6.3.3	ปัจจัยเสริมแรง	148
7.	สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	149
7.1	สรุปผลการศึกษา	149
7.1.1	บทบาทผู้สูงอายุ	150
7.1.2	ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทผู้สูงอายุ	151
7.2	ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	153
7.2.1	ข้อเสนอแนะต่อผู้สูงอายุ	153
7.2.2	ข้อเสนอแนะต่อชุมชน	154
7.2.3	ข้อเสนอต่อรัฐในเชิงนโยบาย	155

7.2.4	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	156
ภาคผนวก	161
ก.	ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	162
ข.	ตารางข้อมูลส่วนบุคคล	172
ค.	ตารางข้อมูลลักษณะอาชีพของผู้สูงอายุ	173
ง.	รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	174
จ.	แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์	175
บรรณานุกรม	178

สารบัญตาราง

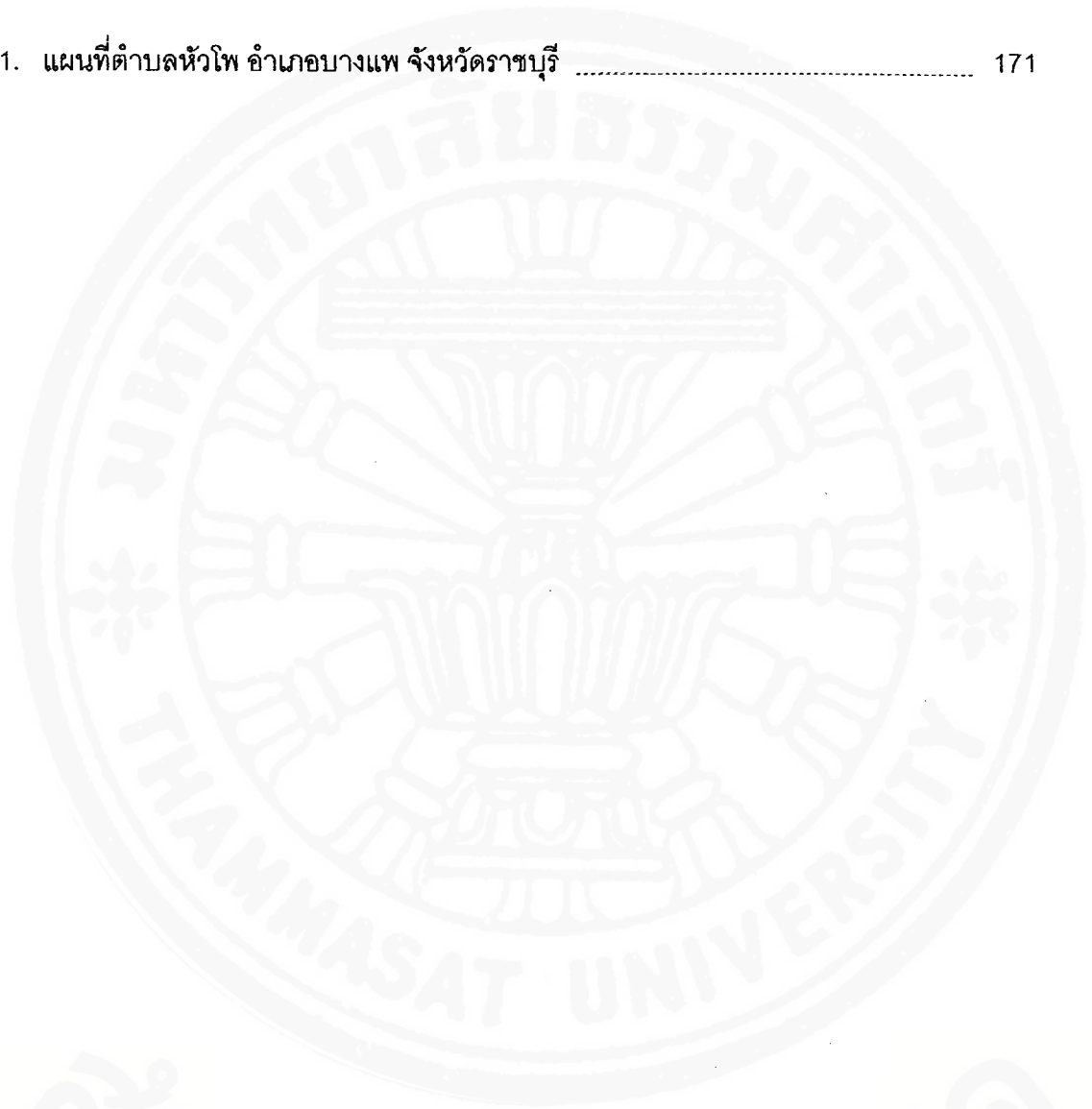
ตารางที่	หน้า
1. ร้อยละของผู้สูงอายุจำแนกตามเพศ เขตการปกครองและภาค.....	2
2. การแสดงจำนวนผู้สูงอายุในตำบลหัวโพ	54
3. ผลการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ.....	55
4. สรุปข้อมูลพื้นฐานผู้สูงอายุ	81
5. สรุปบทบาทผู้สูงอายุในระดับปัจเจก	88
6. รายชื่อคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ตำบลหัวโพ	95
7. รายชื่อคณะกรรมการชมรมผู้สูงอายุตำบลหัวโพ	99
8. สรุปบทบาทผู้สูงอายุในระดับชุมชน	112
9. การสนับสนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ.....	126

สารบัญแผนที่

แผนที่

หน้า

1. แผนที่ตำบลหัวโพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี 171



สำนักหอสมุด

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1. โครงสร้างของกลุ่มออมทรัพย์ตำบลหัวโพ	96
2. สรุปบทบาทของผู้สูงอายุ และปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนผู้สูงอายุ	152

